

УДК 811.161.2'374.82

Лісна М. І.

КОМПЛЕКСНИЙ МЕТОД ЛЕКСИКОГРАФІЧНОГО ОПРАЦЮВАННЯ РЕАЛІЙ

У статті запропоновано комплексний метод опрацювання культурологічно безеквівалентних одиниць у перекладних словниках. Виокремлено шість принципів міжмовної транспозиції реалій, кожен із яких забезпечено відповідною методикою. Наведено приклади лексикографічного опрацювання чотирьох реалій англійської та німецької мов.

Ключові слова: культурологічно безеквівалентні одиниці, реалії, лексикографічне опрацювання, двомовні словники.

Lisna M. I. Комплексный метод лексикографического представления реалий. – Статья.

В статье предложен комплексный метод представления культурологически безэквивалентных единиц в переводных словарях. Выделены шесть принципов межъязыковой транспозиции реалий, каждый из которых обеспечен соответствующей методикой. Приведены примеры лексикографического представления четырех реалий английского и немецкого языков.

Ключевые слова: культурологически безэквивалентные единицы, реалии, лексикографическое представление, двуязычные словари.

Lisna M. I. Complex method of lexicographic handling of realia. – Article.

The complex method of representing the culturologically non-equivalent units in translational dictionaries is proposed in the article. The six principles for translingual transposition of realia are discriminated, each of the principles being supported by the relevant methodology. The examples of lexicographic handling of the four realia from the English and German languages are provided.

Key words: culturologically non-equivalent units, realia, lexicographic handling, bilingual dictionaries.

Однією з важливих проблем перекладного словникарства є міжмовна транспозиція реалій, тобто слів, значення яких указують на етноунікальний референт. Реалії, які також можна назвати культурологічними безеквівалентами, вербалізують особливості побуту, культури, історії, природного світу, суспільного й політичного устрою певного етносу. Складність лексикографічної репрезентації реалій пов'язана з тим, що вони, як підкреслює О. Бурда-Лассен, є носіями національного й історичного колориту, тобто фоново-конотаційного елемента семантики та прагматики лексичних одиниць, який відбиває особливості предметного й уявного світів певного етносу у відповідний період [1, 6]. У зарубіжному мовознавстві висловлено пропозиції щодо методики лексикографічного опрацювання культурологічних безеквівалентів. Зокрема, на думку О. Іванова, для перекладання нових реалій слід використовувати всі сучасні технології, передусім Інтернет. Послідовність дій має бути така: словник – енциклопедії – пошук бібліографії в електронних каталогах бібліотек – аналіз знайдених джерел [2, 164–166]. Зауважмо, що українські науковці не робили спроб узагальнити методику перекладання безеквівалентів, що зумовлює актуальність нашої розвідки. Завдання статті полягає у виробленні комплексного методу репрезентації реалій у двомовних словниках.

На нашу думку, під час опрацювання культурологічних безеквівалентів лексикограф має керуватися такими настановами: точне й повне передання змісту реалії, збереження їхнього національного колориту (якщо можливо), наведення компактних відповідників, залучення альтернативних способів семантизації (ілюстрацій та лінгвокультурологічних коментарів). Ми пропонуємо комплексний метод лексикографічного

опрацювання реалій, який передбачає дотримання наведених нижче принципів. Утілення кожного принципу в лексикографічну практику має бути забезпечено певною методикою.

Принцип 1. Точність.

Методика:

а) бібліографічне підготування (вивчення семантики реалії за допомогою наявних інформаційних джерел, зокрема електронних і паперових словників та енциклопедій вхідної мови);

б) передання релевантних компонентів змісту культурологічного безеквівалента у перекладній частині лексикографічної статті.

Принцип 2. Повнота, переважання докладності перекладу над міркуваннями економії місця в словнику.

Методика:

а) наведення наявних варіантних відповідників культурологічного безеквівалента;

б) подання додаткового пояснення, якщо є потреба поглибити семантизацію культурологічного безеквівалента.

Принцип 3. Збереження національного колориту культурологічних безеквівалентів (якщо можливо).

Методика:

а) подання ремарок для культурологічних безеквівалентів, територіально обмежених у вживанні (для національно-специфічних одиниць англійських країн – австрал., амер., брит., ірл., канад., шотл., німецькомовних – австр., швейц.);

б) залучення до перекладного відповідника скалькованих або транскодованих елементів.

Принцип 4. Коректність.

Методика:

а) дотримання нормативних та стилістичних вимог сучасної української мови під час перекладання культурологічного безеквівалента;

б) транскодування реалій відповідно до вимог ISO. Принцип 5. Зручність для користувача.

Методика: наведення компактних перекладних відповідників, а не лише опису реалії.

Принцип 6. Наочність.

Методика: використання графічної візуалізації для реалій на позначення етноунікальних матеріальних об'єктів (у разі потреби).

Пропонуємо переклад декількох англійських та німецьких реалій, не опрацьованих в українських двомовних словниках, виконаний згідно з наведеними вище принципами та запропонованою методикою.

1. Реалію *pocket-veto* словники та енциклопедії англійської мови тлумачать таким чином (пер. М.Л.):

– «the indirect veto of a bill received by the President within ten days of the adjournment of Congress, effected by retaining the bill unsigned until Congress adjourns» [7], тобто «непряме вето закону, отриманого Президентом протягом десяти днів до закриття сесії конгресу, яке починає діяти через непідписання закону до закриття сесії Конгресу»;

– «the action of the President in retaining unsigned a bill passed by Congress within the last ten days of a session and thus causing it to die» [4], тобто «дія Президента щодо утримання непідписаним закону, переданого Конгресом протягом останніх десяти днів сесії, що таким чином позбавляє його чинності»;

– «a method of indirect veto in which the president of the USA or the governor of a state leaves a bill presented to him within a few days of adjournment unsigned until Congress has adjourned» [8], тобто «спосіб непрямого вето, коли президент США або губернатор штату залишає закон, переданий йому за декілька днів до закриття сесії, не підписаним, доки сесію Конгресу буде закрито»;

– «a legislative manoeuvre in federal lawmaking that allows the President to indirectly veto a bill» [9], тобто «прийом у федеральному законодавстві, що дає змогу Президенту непрямо заветувати закон».

Інтернет-енциклопедія Wikipedia подає таку довідку: Конституція США зобов'язує Президента підписати або заветувати будь-який переданий йому закон протягом десяти днів під час роботи американського конгресу. Якщо президент не підписує закон протягом визначеного терміну, він набирає чинності. Утім, якщо сесію Конгресу закрито до завершення десятиденного терміну, а Президент досі не підписав закон, він не набирає чинності. Wikipedia повідомляє, що реалія *pocket-veto* (від англ. *кишеня*, *вето*) семантично пов'язана зі словосполученням «to put a bill in one's pocket/покласти закон собі в кишеню». Оскільки ця лексема поширена в США, пропонуємо подати в перекладній части-

ні словникової статті ремарку «амер.». З огляду на часткову мотивацію змісту реалії семантикою її складників оптимальним способом перекладання вважаємо комбінацію кальки та пояснення. Отже, перекладна частина статті реалії *pocket-veto* може бути такою: «амер. кишенькове вето (непряме вето Президента або губернатора штату, яке починає діяти через непідписання закону до закриття сесії конгресу)».

2. Електронні та паперові довідкові джерела інтерпретують семантику англ. *greats* таким чином:

– «the Honour School of Literae Humaniores, involving the study of Greek and Roman history, literature, philosophy and final examinations at the end of this course» [4], тобто «навчальний курс із класичних навчальних дисциплін, який включає вивчення історії, літератури, філософії Греції, Давнього Риму та випускні іспити наприкінці цього курсу»;

– «the Oxford BA final examination, esp. that for honours in Literae Humaniores (classics) or the course of study for it» [8], тобто «випускний іспит бакалавра гуманітарних наук в Оксфордському університеті, зокрема із класичних навчальних дисциплін, або відповідний навчальний курс»;

– «study of Classics (philosophy, humanities and ancient history) at Oxford University and other universities» [3], тобто «вивчення класичних предметів (філософії, гуманітарних дисциплін та історії давнього світу)».

Оскільки англ. *greats* навряд чи найближчим часом буде засвоєна українською мовою, ми вважаємо недоцільним застосування фонетико-графічного запозичення і неможливим створення кальки для лексикографічної репрезентації цієї реалії (з огляду на просту морфемну будову вхідного слова). Суттєвими компонентами значення англ. *greats* є «курс класичних дисциплін» та «випускний іспит із курсу класичних дисциплін», решту інформації має містити пояснення. Відповідно, у двомовному словнику переклад цієї реалії має бути таким: англ. *greats* – укр. «1) курс класичних гуманітарних дисциплін (в Оксфордському університеті), 2) випускний іспит із цього курсу (на ступінь бакалавра)».

3. Реалію *Wams* у паперових та електронних довідкових джерелах німецької мови передано так:

– «unter dem Panzer getragenes Untergewand der Ritter und den Oberkörper bedeckendes, meist hochgeschlossenes, eng anliegendes Kleidungsstück für Männer» [5], тобто «спідній одяг лицаря, який одягали під панцер і закритий, обтислий елемент чоловічого одягу, що закриває верхню частину тіла»;

– «ursprünglich die gepolsterte Jacke, die der Ritter unter der Rüstung trug; dann allgemein seit Anfang des 14. Jahrh. Bezeichnung für ein kurzes,

eng anliegendes Oberkleid der Männer» [6], тобто «первісно ватний жакет, який лицарі одягали під обладунок; далі, починаючи з 14 ст., назва короткого верхнього одягу для чоловіків, який щільно облягає фігуру»;

– «ursprünglich die Unterjacke der fränkischen Panzerreiter, die unter der Rüstung getragen wurde» [9], тобто «первісно спідній жакет франкських кінників, який одягали під обладунок».

У плані змісту реалії *Wams* виділяємо семени «частина одягу лицаря» та «елемент національного костюма», які пропонуємо подати разом із транскодуванням «вамс» (з огляду на просту морфемну структуру цього слова та специфічне денотативне наповнення). Відповідна стаття в німецько-українській лексикографічній праці може бути такою: нім. *Wams* – укр. «вамс 1) спідній ватний жакет лицаря (який одягали під обладунок); 2) вузька чоловіча безрукавка (частина національного костюма)». Окрім того, вважаємо доцільним подати у цій словниковій статті графічну візуалізацію до обох значень (рис. 1).

Рис. 1. Приклад можливої ілюстрації реалії *Wams* у німецько-українському словнику

4. Ми пропонуємо включити до сучасних німецько-українських словників переклад реалії *Pflegeversicherung*, надзвичайно важливої для німців, яку німецька лексикографічна праця та Інтернет-джерело пояснюють так:

– «Versicherung, die für die Kosten der Pflege bei Pflegebedürftigkeit eintritt» [5], тобто «страхування, яке покриває вартість догляду в разі потреби догляду»;

– «Sozialversicherung, die Fälle der Pflegebedürftigkeit abdeckt» [9], тобто «вид соціального страхування, що покриває випадки потреби догляду».

Інтернет-енциклопедія Wikipedia повідомляє, що за потреби в догляді за людиною протягом більше шести місяців, *Pflegeversicherung* покриває вартість такого забезпечення в стаціонарі або вдома. Запозичення звукової чи графічної форми неможливе передесім з огляду на складну морфологічну структуру цього слова. Будь-які варіанти калькування складників композита *Pflege* (догляд) і *Versicherung* (страхування) не відбивають його змісту. Оскільки це поняття семантично містке, а також цілком незвичне для українських мовців, найбільш вдалим варіантом його перекладання є німецько-українському словнику є комбінація описового відповідника й пояснення: нім. *Pflegeversicherung* – укр. «страхування на випадок потреби в догляді (у разі тривалої втрати працездатності)».

Таким чином, перекладання реалій у двомовному словнику базується на поєднанні стратегій екзотизації та адаптації, тобто передбачає привнесення елементів чужого, незвичного до тексту відповідника разом із намаганням зробити зміст іншомовного слова максимально прозорим, зрозумілим. Запропонований метод лексикографічного опрацювання національно-специфічних мовних одиниць утілює принципи комплексного аналізу реалій, що дає змогу досягти адекватності їхнього перекладання.

Удосконалення лексикографічного опрацювання культурологічних безеквівалентів має йти в напрямку розширення функцій двомовного словника: окрім адекватних перекладних відповідників, користувач потребує відомостей, які дали б йому змогу наблизитися до розуміння чужої культури, засвоєної носієм вхідної мови з дитинства. Подальший розвиток української перекладної лексикографії пов'язаний зі створенням словників, що будуть одночасно і лінгвістичним довідником, і країнознавчою енциклопедією.

Література

1. Бурда-Лассен О. В. Переклад як процес декодування ментальної ідентичності нації (на матеріалі українських і німецьких етнолексем міфологічного походження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Бурда-Лассен Олена Василівна. – К., 2005. – 20 с.
2. Иванов А. О. Безэквивалентная лексика : учебное пособие / Иванов А. О. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. – 192 с.
3. Babylon [Electronic Resource]. – Way of access : <http://dictionary.babylon.com>. – Title from the screen.
4. Collins English Dictionary. Complete and Unabridged. – Glasgow : HarperCollins Publishers, 2003. – 1787 p.
5. Duden : Deutsches Universalwörterbuch. – Auflage 6, überarb. u. erw. – Mannheim: Bibliographisches Institut, 2006. – 2016 S.
6. Meyer's Großes Konversations-Lexikon [Elektronische Ressource]. – Das Zútrittregime : <http://www.zeno.org/Meyers-1905>. – Der Titel von dem Schirm.
7. The American Heritage Dictionary of the English language. – 3rd ed. — Boston ; New York ; London : Mifflin, 1992. – XLIV, 2140 p.
8. Webster's ninth New Collegiate Dictionary. – Springfield, Massachusetts : Merriam-Webster, 1991. – 1564 p.
9. Wikipedia [Electronic Resource]. – Way of access : <http://www.wikipedia.org/>. – Title from the screen.